

Afbeelding 1.
Marind-anim meisjes.
Bron: Erfgoedcentrum voor Nederlands Kloosterleven, het provinciaal archief van de Missionarissen van het Heilig Hart.

Kinderen in beeld

Historische leefwerelden bekijken

De kans is groot dat de foto's bij dit artikel u een wat ongemakkelijk gevoel bezorgen. Drie jonge vrouwen, meisjes eigenlijk nog, die zich voor uw ogen omdraaien. Ze staan strak in het gelid, de spieren aangespannen, met de blik recht op de lens gericht. Hun lichamen zijn, naar Europese maatschaven althans, grotendeels onbedekt.

Wat maakt dit beeld ongemakkelijk, behalve de nagenoeg onbeperkte mogelijkheid om onze blik over de lichamen van deze jonge vrouwen te laten dwalen? Het zijn afbeeldingen die we herkennen uit en kunnen plaatsen in een etnografische traditie. Deze foto's zijn niet gemaakt op verzoek van de meisjes; de strakke poses zijn onmiskenbaar geregisseerd door de fotograaf. Deze portretten zijn niet bedoeld om individuen, maar om een type vast te leggen.

Fotografie is in koloniale contexten decennialang gebruikt om groepen mensen en hun cultuur vrij letterlijk 'ten toon te stellen'. Dat maakt koloniale fotografie een beladen bron. De inherente en ongelijke machtsverhouding die het kolonialisme en zijn erfenissen typeert, dringt zich misschien in geen enkele andere bron zo onvermijdelijk aan ons op. Vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw hebben invloedrijke denkers als Roland Barthes, John Berger, Martha Rosler, Allan Sekula, Susan Sontag en John Tagg erop gewezen hoe fotografie door natiestaten is gebruikt voor propaganda, surveillance en controle. Er is uitgebreid onderzoek gedaan naar antropologisch, missionair en koloniaal gebruik van fotografie om mensen te stereotyperen, te categoriseren en te classificeren. Mogen wij wel naar deze beelden kijken, of maakt het kijken ons expliciet medeplichtig? Zijn ze slechts een neerslag van ongelijkheid? Is het mogelijk deze fotografische afbeeldingen los te zien van het raamwerk waarin zij zijn geproduceerd?

Gelaagde bronnen

In foto's als historische bron ligt veel meer besloten dan *representatie* alleen. Vele antropologen, filosofen en sociologen hebben aangetoond dat foto's complexe, gelaagde, multidimensionale bronnen zijn. De laatste jaren is er, onder meer geïnspireerd door het baanbrekende politiek-filosofische werk van Ariella Azoulay, een groeiend onderzoeksveld aan het ontstaan rondom fotografie als medium waarmee juist onderdrukte populaties aanspraak kunnen doen op (vormen van) burgerschap.¹ Azoulay ziet fotografie in de eerste plaats als een gebeurtenis. Een foto bevat altijd sporen van de handelingen van alle betrok-

kenen bij die gebeurtenis. Daardoor kan een foto niet alleen in nieuwe contexten steeds nieuwe betekenissen krijgen – zelfs betekenissen die tegen de originele intenties van bepaalde betrokkenen in gaan – maar daardoor is het ook mogelijk om fotografie te gebruiken om gefotografeerde personen als handelende individuen, als actoren, centraal te stellen in historisch onderzoek.

Hoewel de foto's van de meisjes niet bedoeld waren om individuen vast te leggen, wil ik betogen dat ze een bijzonder waardevolle inkijk bieden in het leven van de afgebeelde mensen. Voor mijn promotieonderzoek (2017-2022) gebruik ik het fotografisch archief van de katholieke missie op Nederlands-Nieuw-Guinea om, aan de hand van alledaagse praktijken, handelingen en ontmoetingen, de positie van kinderen in koloniale beschavingsprojecten in kaart te brengen.

Onderzoek heeft uitgewezen dat kinderen de voornaamste spil waren in deze projecten en uiteenlopende rollen vervulden (Vallgård, 2015; Pomfret, 2016). Evenwel is de aanwezigheid van ►

Marleen Reichgelt is promovendus aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Dit artikel is een bewerking van een lezing op 10 mei 2019 op de studiedag van BENGGO. Een uitgebreidere, Engelstalige versie verschijnt in *BMGN: Low Countries Historical Review* 135:3 4 (2020).

¹ Enkele recente monografieën: Ariella Azoulay, *Potential History: Unlearning Imperialism* (London 2019); Tina M. Campt, *Listening to Images* (Durham 2017); Thy Phu, *Picturing Model Citizens: Civility in Asian American Visual Culture* (Philadelphia 2011); Jennifer Bajorek, *Unfixed: Photography and Decolonial Imagination in West Africa* (Durham 2020); Gabrielle Moser, *Projecting Citizenship: Photography and Belonging in the British Empire* (Pennsylvania 2019).

2 Dit is af te leiden uit verschillen in de klederdracht tussen de twee foto's. Dit soort veelzeggende details worden pas (goed) zichtbaar door de mogelijkheid om digitaal in te zoomen op scans met hoge resolutie. In mijn proefschrift sta ik uitgebreider stil bij de methodologische implicaties.

3 De samenleving van de Marind-anim was onderverdeeld in naar sekse gescheiden leeftijdsklassen, waarbij elke klasse zijn eigen kenmerkende dracht had.

4 Mijn onderzoek is gebaseerd op een database waarin ik circa 1300 foto's van de missie op Nederlands-Nieuw-Guinea heb gescand, beschreven en onderzocht.

5 Deze informatie is gebaseerd op dagboeken en correspondentie in het provinciaal archief van de Missionarissen van het Heilig Hart, ondergebracht bij het Erfgoedcentrum voor Nederlands Kloosterleven, AR-P027, inv. nrs. 5005 5009, 5012, 5790.

kinderen in koloniale archieven vaak marginaal, anoniem en indirect, waardoor er weinig bekend is over de dagelijkse praktijk van deze beschavingsprojecten.

Kijken of bekijken

Het is mijn bedoeling om, met behulp van Azoulay's methode, koloniale foto's van jonge mensen te analyseren als momentopnames waarin tal van gebeurtenissen en handelingen zijn vastgelegd. Azoulay noemt haar methode *watching photography*, waarmee zij een breuk met *looking at photography* betoogt en ervoor pleit om ook de temporele en ruimtelijke dimensies waarin de deelnemers in de gebeurtenis van de fotografie zich bewegen in ogenschouw te nemen.

Het contrast tussen de twee termen valt niet een-op-een te vertalen, maar in het Nederlands zou je over *kijken* in plaats van *bekijken* kunnen spreken. Om door een lens van mobiliteit naar foto's te kijken, om beweging te ontwaren in statische momentopnamen, is contextuele informatie van groot belang. Aan de hand van twee foto's wil ik de handelingen en ontmoetingen van gefotografeerde jeugd door tijd en ruimte traceren, om zo stil te staan bij de vraag op welke manieren foto's kunnen worden ingezet om iets te achterhalen van de leefwereld van kinderen die opgroeiden onder koloniaal bewind.

Meer beweging

We keren terug naar de jonge vrouwen waar dit stuk mee begon. Om de foto in termen van beweging te kunnen benaderen, plaats ik er een andere foto naast (zie afbeelding 3). Ditmaal zien we vier meisjes. De jonge vrouw die op de eerste foto geheel links stond, is nu de derde van links. Degene die op de eerste foto geheel rechts stond, is nu de eerste van links. Er zit al meer beweging in deze foto. De poses en compositie zijn nog steeds star en geregisseerd, maar er zijn ook tal van subtiele sporen van beweging vastgelegd. We zien handen friemelen, ogen die knipperen, hoofden die opzij worden getild.

‘De fotograaf is niet de hoofdpersoon van dit verhaal – wat kunnen de fotografische momenten ons vertellen over deze meisjes?’

Ook tussen de foto's is de beweging onmiskenbaar: nadat we de jonge vrouwen eerst om zagen draaien, zien we ze nu op verschillende locaties, op verschillende dagen poseren.² Deze details maken het al makkelijker om te *kijken* in plaats van te *bekijken*. Maar waar kijken we nu eigenlijk naar? Deze twee foto's zijn ongeveer 115 jaar geleden genomen, in het zuiden van de toenmalige kolonie Nederlands-Nieuw-Guinea. De zuidkust van het

enorme gebied werd vanaf 1902 permanent bezet door de Nederlanders, met de oprichting van de militaire post Merauke. In 1905 vestigden de eerste missionarissen zich in het gebied, Nederlandse leden van de oorspronkelijk Franse missiecongregatie van de Missionarissen van het Heilig Hart van Jezus, afkomstig uit Tilburg. In de eerste jaren waren er slechts vier missionarissen, twee paters en twee broeders. Zij werkten vanuit een kleine missiestatie aan de rand van Merauke onder de lokale bevolking, de Marind-anim.

Onderzoek naar leeftijdsklassen

De gebouwen op de achtergrond van de foto's zijn onderdeel van de eerste missiestatie in Merauke, die tot 1910 in gebruik was. De overste van de missie, Henricus Nollen (1870-1951), had grote interesse in etnografisch onderzoek en begon vanaf 1906 de verschillende leeftijdsklassen van de Marind-anim te fotograferen.³ Dit resulteerde in een rijk geïllustreerd artikel in het hoogstaande antropologische tijdschrift *Anthropos* in 1909, waarin hij de dracht en haartooien per leeftijdsklasse nauwgezet beschrijft (Nollen, 1909). We weten dus waar, wanneer, door wie en met welk doel de foto's zijn genomen. Maar pater Nollen is niet de hoofdpersoon van dit verhaal – wat kunnen de fotografische momenten ons vertellen over deze meisjes? Welke acties, praktijken en ontmoetingen liggen in deze beelden besloten? Ik wil allereerst stilstaan bij de evidente tocht van

de meisjes naar de missiestatie. Deze jonge vrouwen behoren allen tot de leeftijdsklasse van *wahuku* (meervoud: *wahuki*). Een meisje werd *wahuku* bij de eerste lichamelijke tekenen van puberteit en bleef *wahuku* tot ze ongeveer 18 jaar was, wanneer ze als volwassen werd beschouwd. De weinige documentatie over het leven van *wahuki* rondom het fin de siècle vermeldt eigenlijk niet meer dan dat zij niet meer met jongens speelden en hun moeder hielpen met (veelal ongespecificeerde) huishoudelijke taken.

Deze foto's tonen de jonge vrouwen niet alleen buiten de huiselijke of familiale context, maar zelfs in het centrum van het Nederlands koloniaal bestuur. Aangezien deze *wahuki* op verschillende momenten zijn gefotografeerd, lijkt het er bovendien op dat deze bezoeken niet incidenteel waren. Het dichtstbijzijnde dorp was veertig minuten lopen, de meeste een stuk verder. Deze foto's zijn een indicatie dat ook relatief jonge adolescenten de bewegingsvrijheid hadden om met leeftijdsgenoten te reizen.

Sociale levens

De ontmoetingen op de foto bieden tevens inzicht in het sociale leven van de *wahuki*. Hoewel veel literatuur *wahuki* alleen noemt in verband met moeders en andere vrouwelijke familieleden, zijn *wahuki* op de missiefoto's vrijwel exclusief met leeftijdsgenoten te zien.⁴ Dit betekent niet dat ze niet het grootste deel van hun tijd met hun moe-

der doorbrachten, maar toont in ieder geval aan dat ze daarnaast andere relaties onderhiielden. Daarnaast is er de ontmoeting, het contact, tussen de jonge vrouwen en de buitenlandse, oudere mannen. Deze ontmoeting is in dit geval onlosmakelijk verbonden met de praktijk van fotografie. De Marind-anim in de omgeving van Merauke waren goed bekend met het fotografisch proces. Zoals gezegd fotografeerde pater Nollen veelvuldig, en ontwikkelde de foto's zelf in een donkere kamer op de missiestatie, die veel bekijks trok. Soms maakten de missionarissen zelfs afspraken met mensen om hen op een later tijdstip in Merauke te fotograferen.⁵ Aan de schaduwen op bovenstaande foto's is te zien dat ze aan het eind van de dag zijn genomen. Dit geldt voor het merendeel van Nollens foto's op de missiestatie.

‘De foto's tonen de jonge vrouwen niet alleen buiten de familiale context, maar zelfs in het centrum van het Nederlands koloniaal bestuur’

Een mogelijke verklaring is dat hij 's ochtends meestal op pad was; een andere verklaring is dat de lichtinval rond dit tijdstip gunstig was. Het is hoe dan ook niet uit te sluiten dat ook deze twee foto's 'op afspraak' zijn gemaakt, en dat de *wahuki* de missiestatie bezochten met de intentie zich te laten fotograferen. ▶

Links: Afbeelding 2. De Marind-anim meisjes op hun rug gefotografeerd. Hierboven: Afbeelding 3. Marind-anim meisjes. Bron: Erfgoedcentrum voor Nederlands Kloosterleven, het provinciaal archief van de Missionarissen van het Heilig Hart.

Intrigerende pluimen

Er zijn ook andere mogelijke aanleidingen voor het bezoek, maar hier wordt het speculatieve gehalte hoger. Naast de vrij eenduidige bewegingen en ontmoetingen die ik hierboven beschreef, bevatten de foto's ook nog sporen van andere praktijken, die lastiger te duiden zijn. Een intrigerend voorbeeld zijn de tasjes en de pluimen van de meisjes. De pluimen heb ik op geen enkele andere foto gezien – werden ze ergens voor gebruikt, zijn ze door Nollen in de handen gedrukt ter opsmuk, of hebben de *wahuki* ze onderweg ergens geplukt om zich mee te vermaken?

'Foto's bieden een directe connectie met individuen die elk op hun eigen manier bij historische processen betrokken waren'

Het doel van de tassen is duidelijk: het vervoeren van goederen. Maar wat vervoerden deze jonge vrouwen? Marind werden vaker met tassen gefotografeerd op de missiestatie. Kokosnoten en andere voedingsmiddelen werden regelmatig met de diverse handelaren in Merauke geruild tegen bijvoorbeeld tabak en ijzer. Is dat ook wat deze *wahuki* hebben gedaan, waarna ze bij de missiestatie stopten om nog wat te drinken voordat zij de terugreis aanvaardden? Of hadden zij wellicht rijst of tabak van de missionarissen ontvangen, als vorm van betaling voor het poseren?

Een laatste reden die de meisjes gehad kunnen hebben voor hun bezoek is te vinden rond de enkel van de eerste *wahuku* van links op afbeelding 3. Zij lijkt te zijn verbonden. Net als veel van hun collega's wereldwijd, gebruikten ook de missionarissen in Merauke gezondheidszorg om vertrouwen en aanzien te winnen (Van Osselaer e.a., 2017). Op hun rondes door de kustdorpen verzorgden de priesters vaak wonden.

Strengere richtlijnen

Mochten de *wahuki* inderdaad naar de statie komen om zich te laten verbinden, dan wijst dat op een zekere vertrouwensband. De geschreven bronnen in het missiearchief reppen in veel mindere mate over de omgang met meisjes en vrouwen dan over de omgang met jongens en mannen. In de strenge naar sekse gescheiden leefwerelden van de religieuze instituten, specifiek voor mannelijke religieuzen die vanaf hun twaalfde levensjaar al naar kleinseminarie of juvenaat gingen, golden strenge richtlijnen voor de omgang tussen mannen en vrouwen. In tegenstelling tot de correspondentie en rapporten van de missionarissen, tonen de foto's in het archief echter jongens en meisjes, mannen en vrouwen, van vrijwel alle leeftijden, zowel in de kustdorpen als op de missiestatie – een indicatie van regulier contact in verschillende contexten.

Als we het perspectief van de fotograaf en het vroegere gebruik van deze foto terzijde kunnen schuiven – niet als oninteressant of irrelevant, maar als belemmerend in *kijken*, in het zien van andere betekenissen in deze foto's – dan kan de grondige analyse van een paar foto's al nieuwe inzichten bieden, nieuwe vragen oproepen, en informatie uit geschreven bronnen nuanceren. Maar, naast de feitelijke informatie die de systematische analyse van foto's oplevert, is er nog een cruciaal aspect dat fotografie een unieke historische bron maakt: foto's maken mensen zichtbaar. Foto's bieden een directe connectie met individuen die elk op hun eigen manier bij historische processen betrokken waren. Bij de mogelijkheden die dat biedt voor historisch onderzoek sta ik elders stil (Reichgelt, 2020). Hier wil ik graag afsluiten met het volgende: het is ongemakkelijk om naar deze lichamen te kijken. Tegelijkertijd is fotografie een waardevolle historische toegang tot wat Tina Campt '*muscular tensions of empire*' noemt, een koloniaal spanningsveld van kwetsbaarheid en frictie. De lichamen van jonge mensen – waar deze lichamen zich bevonden, de vaardigheden die zij leerden, de kleding die zij droegen – waren de inzet van vele jaren van koloniale bewind. Foto's zijn een onmisbare bron als we deze inzet, maar ook de consequenties van die strijd, willen kennen en begrijpen. ■

Literatuur

- Azoulay, A.** (2019), *Potential History: Unlearning Imperialism*, Londen.
- Bajorek, J.** (2020), *Unfixed: Photography and Decolonial Imagination in West Africa*, Durham.
- Campt, T.** (2017), *Listening to Images*, Durham.
- Moser, G.** (2019), *Projecting Citizenship: Photography and Belonging in the British Empire*, Pennsylvania.
- Nollen msc, H.**, 'Les différentes classes d'Age dans la société kaia-kaia, Merauke, Nouvelle Guinée Néerlandaise', *Anthropos*, 4 (1909), pp. 556-573.
- Phu, T.** (2011), *Picturing Model Citizens: Civility in Asian American Visual Culture*, Philadelphia.
- Pomfret, D.** (2016), *Youth and Empire: Trans-Colonial Childhoods in British and French Asia*, Stanford CA.
- Reichgelt, M.**, 'Children as protagonists in colonial history: watching missionary photography', *BMGN: Low Countries Historical Review* 135 (2020), 34 [te verschijnen].
- Vallgård, K.** (2015), *Imperial Childhoods and Christian Mission: Education and Emotions in South India and Denmark*, Basingstoke.
- Van Osselaer, T., De Smaele, H. en Wils, K.** (2017), *Sign or symptom? Exceptional Corporeal Phenomena in Religion and Medicine in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, Leuven.